Suzette van Haaren

Woman Yells At Lamb of God

De meme-ificatie van middeleeuwse afbeeldingen op sociale media

Steeds vaker zien we middeleeuwse kunst wanneer we scrollen door onze sociale media feeds. De grappige capriolen van middeleeuwse dieren, figuren en grotesken worden gebruikt voor het maken en verspreiden van internetmemes, een soort visuele grapjes. Het populaire hergebruik van middeleeuwse afbeeldingen voor memes wordt regelmatig bekritiseerd als respectloos en ahistorisch. Promovenda Suzette van Haaren zet haar vraagtekens bij deze kritiek en verkent in deze Hoog van de Toren de toe-eigening van de middeleeuwen op hedendaagse sociale media.

Wie zich in de week van 20 tot 24 januari 2020 (tijd van schrijven) op Twitter heeft gewaagd is ongetwijfeld gestuit op het onlangs gerestaureerde lam van het altaarstuk *de Aanbidding van het Lam Gods* van de gebroeders Jan en Hubert van Eyck. Het onthulde originele gezicht van het Lam, dat als ‘alarmingly humanoid’ werd beschreven in het Smithsonian magazine, is het doelwit geworden van veelvuldige meme-ificatie.¹ In een interview met de Belgische krant *De Morgen* uit Hlne Dubois, projectleider van de restauratie van het vijftiende-eeuwse altaarstuk, haar onvrede over de situatie op sociale media (en derhalve in de Britse pers).² Haar misgenoegen over de vergelijking tussen de professionele restauratie van het *Lam Gods* en de virale amateurrestauratie van het *Ecce Homo* fresco in 2012 is mijns inziens volledig gerechtvaardigd. Wat mij echter meteen opvalt aan Dubois’ interview is haar reactie op het gebruik van het nieuwe Lam in memes. ‘Wat ik vooral erg vind,’ zegt zij, ‘is dat er nu gelachen wordt met het originele schilderij van de broers Van Eyck. [...] Het originele werk is nu na eeuwen opnieuw zichtbaar en dan wordt het gewoon belachelijk gemaakt.’³ De

opmerking is (ongetwijfeld onbedoeld) doordrenkt van het idee dat oude kunst als 'hoge cultuur' niet bedoeld is voor het 'lage' vermaak van het volk. Maar is het wel zo erg dat onze serieuze culturele en historische voorwerpen belachelijk worden gemaakt in de context van hedendaagse online media?

Afbeeldingen van kunst en culturele voorwerpen zijn alomtegenwoordig op sociale media. Vanwege mijn achtergrond als mediëvist beweeg ik mij vooral op #medievaltwitter, waar dagelijks allerlei details uit handschriften, van paneelschilderkunst of architectuur worden gedeeld. Daarnaast komen middeleeuwse afbeeldingen ook vaak terecht op meer mainstream feeds, zoals we bijvoorbeeld zien met het virale *Lam Gods*. Middeleeuwse afbeeldingen worden online gebruikt ter educatie, decoratie, illustratie en inspiratie. Daarnaast zijn ze opvallend populair als inspiratiebron voor grapjes en memes. Internetmemes zijn stukjes media, vaak in de vorm van grapjes, afbeeldingen en bijpassende tekst, die zich razendsnel over het internet verspreiden.

Door openbaarmaking in de enorme, onoverzichtelijke digitale ruimte raakt cultureel erfgoed steeds verder buiten het bereik van instituties, professionals, restaurators en onderzoekers. Culturele objecten staan open voor iedereen: iedereen kan delen, iedereen kan commentaar leveren, iedereen kan interpreteren zoals ze het zelf willen. Dit alledaagse gebruik van middeleeuwse afbeeldingen op sociale media voelt tegenstrijdig met de historische en culturele waarde die objecten vaak toegeschreven krijgen. De toe-eigening van middeleeuwse afbeeldingen voor memes wordt vaak afgedaan als ahistorisch, respectloos en onnozel. Maar is deze banaliteit erg? Moet een kunstwerk als het *Lam Gods* altijd blijven hangen in zijn 'originele' functie?

De manier waarop afbeeldingen gedecontextualiseerd worden op social media stoot de Dubois' van deze wereld voor het hoofd. Middeleeuwse afbeeldingen worden uit hun originele plek gesneden en massaal gedeeld op Instagram of Twitter. Er wordt niet alleen ingezoomd op details uit een bepaald object, zoals de gezichtsuitdrukking van het Lam op een van de uitgebreide twaalf panelen waar het *Lam Gods* uit bestaat — er wordt context weggeknipt die belangrijk is voor een historische interpretatie. Maar door deze decontextualisering wordt er wel meteen een nieuwe context geschapen. Het culturele voorwerp, al is het aan de ene kant volledig gedecontextualiseerd, wordt gepresenteerd in een geheel nieuwe context. Afbeeldingen komen voorbij op onze Twitter of Instagram feeds, onze Tumblr dashboards of Facebook walls. De middeleeuwen worden ingezet

voor moderne doeleinden.

Middeleeuwse culturele objecten zijn verstrengeld met hedendaagse mediëvismes. Bij de culturele toe-eigening waarbij de middeleeuwen worden (her)gebruikt voor iets moderns denken we al snel aan boeken, films, games, maar ook dagelijks taalgebruik ('middeleeuwse praktijken!').⁴ Dit soort nieuwe mediëvismes zijn gericht op het recreëren van een (meestal verwrongen) beeld van de middeleeuwen, schrijft Umberto Eco in zijn *Dreaming of the Middle Ages*. Het is een droom van de middeleeuwen, geromantiseerd dan wel verafschuwd, en het heeft vaak weinig met daadwerkelijke historische nuance te maken.⁵ Als ergens nuance ver te zoeken is, dan is dat wel op sociale media. Geschiedenis is tot iets alledaags geworden, het is een vorm van entertainment die terloops op onze feeds terecht komt. Het gebruik van middeleeuwse afbeeldingen op sociale media heeft iets nonchalants. In zijn boek *Medievalism, Politics and Mass Media* beschrijft Andrew Elliott dit als 'banal medievalism'.⁶ De banaliteit die Elliott beschrijft is het alledaagse onbewuste gebruik van de middeleeuwen zonder historische referentie in een moderne context. Op sociale media wordt er geen beroep meer gedaan op historiciteit omdat dit er niet toe doet in deze context.

Het culturele object, de 'hoge' cultuur, wordt toegeëigend in de populaire cultuur. Daarbij hoeft de historische interpretatie helemaal niet centraal te staan.⁷ Door de openbaarstelling van culturele voorwerpen in de digitale ruimte zijn middeleeuwse afbeeldingen in de handen van ge-bruikers terecht gekomen, wat leidt tot allerlei nieuwe creatieve interpretaties. De memes die hieruit voortvloeien werken goed, niet omdat het iets zegt over de middeleeuwse afbeelding zelf, maar om de absurde referenties naar moderne cultuur. Er wordt een beroep gedaan op middeleeuwse afbeeldingen om iets te zeggen over iets *moderns*. Dit licht specifiek het contrast uit tussen de statige middeleeuwse afbeelding en de referentie (een afbeelding of bijschrijft) naar de absurde moderne (internet)cultuur.⁸ In de toegevoegde afbeelding zien we een meme die niet per se het *Lam Gods* of zijn kunstenaars belachelijk maakt. De grap zit hem juist in het feit dat het vijftiende-eeuwse *Lam* perfect past in de moderne context van de 'Woman Yells At Cat' meme.

De hedendaagse internetcultuur, met name memecultuur op sociale platforms, staat bekend om zijn participatieve aard. Niet alleen komen middeleeuwse afbeeldingen terecht in een nieuwe digitale context, ze komen ook terecht in een ruimte waar collectieve en creatieve manieren van hergebruik zeer normaal zijn. De toe-eigening van erfgoed in de online ruimte

is een sociaal proces waar culturele waarde opnieuw wordt vastgesteld. Het middeleeuwse object is rauw materiaal waar van alles mee gedaan kan worden. Middeleeuwse afbeeldingen die populair zijn voor memes zijn overigens vaak van een (wat wij tegenwoordig zien als) eigenzinnige aard. Dit sluit makkelijk aan bij de algehele cultuur op het internet, gevoed door bizarre en absurdistische verwijzingen.⁹

De kracht van het banale gebruik van middeleeuwse afbeeldingen op sociale media is dat er niet echt kennis of expertise nodig is om bij te dragen.¹⁰ Zo hoeven we helemaal niet te weten dat het *Lam Gods* in de vijftiende eeuw heeft gediend heeft als altaarstuk waarbij het Lam als het devotioneel middelpunt fungeerde. Een 'correcte' lezing is niet nodig, zolang we de moderne verwijzing, de grap of meme maar begrijpen (hoewel het de bovenstaande meme wellicht nóg leuker maakt). Memes bestaan uit een complex semiotisch geheel van intertekstuele verwijzingen, waarbij op zijn minst een bepaalde internetgeletterdheid komt kijken om het te kunnen begrijpen. De plotselinge nieuwe culturele verwijzingen voor het *Lam Gods* zijn onderdeel van een belangrijk sociaal proces.¹¹ De middeleeuwse afbeelding wordt zo tot leven gewekt door hun hergebruik in een nieuwe context. Zo wordt men op sociale media tegelijkertijd gebruikers en makers van kleine beetje nieuwe cultuur die zich razendsnel verspreiden over het internet, en dus zelfs in de traditionele media.

Volgens Will Noel, directeur van het *Kislak Center for Special Collections, Rare Books and Manuscripts* en van het *Schoenberg Institute for Manuscript Studies*, is het online openstellen en hergebruik van (in dit geval) handschriften hét grote succes van het middeleeuwse culturele object in de hedendaagse digitale samenleving. Op deze manier laat men de afbeeldingen 'live and breath and work for people.'¹² Hergebruik en herinterpretatie van cultureel erfgoed brengt kunst bij nieuw publiek. Echter, ik stel wel vraagtekens bij het idee dat digitalisering en sociale media een volledige democratisering van erfgoed bewerkstelligen. Het feit dat de afbeeldingen bereikbaar zijn voor iedereen, dat iedereen kan delen en reageren, wil niet zeggen dat dat ook gebeurt. Het zijn toch vaak professionals (onderzoekers, conservatoren en instituties) die achter het memetische gebruik van middeleeuwse afbeeldingen zitten.¹³ Zo circuleren deze afbeeldingen vaak in redelijk kleine kringen, afgezien van korte virale momenten zoals het *Lam Gods* heeft ondervonden. Democratisering van erfgoed blijft dus een relatief begrip.¹⁴

Of het nu erg is dat het *Lam Gods* als meme op sociale media wordt

hergebruikt en belachelijk wordt gemaakt blijft een kwestie van de waarde die men het origineel (en de cultureel en historische context) toeschrijft. De online toe-eigening van middeleeuwse culturele objecten, hoe banaal en onnozel dan ook, is een fascinerende culturele ontwikkeling. Het is een creatieve manier van omgaan met de samenkomst van het middeleeuwse en het moderne. De losse afbeeldingen die rondzweven in de digitale ruimte zijn heel belangrijk voor de manier waarop cultureel erfgoed wordt gebruikt en gezien in de hedendaagse maatschappij. Daarnaast zijn memes een creatieve uiting van een complexe digitale cultuur. Zo heeft het Lam op het *Lam Gods* niet alleen nieuw leven ingeblazen gekregen door de restauratie van de afgelopen jaren. Het heeft ook een nieuw, modern leven gekregen in onze Twitter feeds, waar het ons blijft aankijken met alziende blik.

Noten

1. Katherine J. Wu, 'Ghent Altarpiece Restorations Reveal the Alarming Humanoid Face of the Famous Mystic Lamb,' *Smithsonian Magazine*, 23 december 2019. <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/ghent-altarpiece-restorations-reveal-alarmingly-humanoid-face-famous-mystical-lamb-180973846/>. (geraadpleegd op 28 januari 2020).
2. Yanniek Verberckmoes, "Dit is respectloos voor de kunstenaars': Britse consternatie over het 'Lam Gods,'" *De Morgen*, 22 januari 2020. <https://www.demorgen.be/tv-cultuur/dit-is-respectloos-voor-de-kunstenaars-britse-consternatie-over-het-lam-gods~b0e7bff7/>. (geraadpleegd op 28 januari 2020). Zie ook Naaman Zhou, 'Lamb of (oh my) God: disbelief at 'alarmingly humanoid' restoration of Ghent altarpiece,' *The Guardian*, 22 januari 2020. https://www.theguardian.com/world/2020/jan/22/alarmingly-humanoid-shear-disbelief-over-restoration-of-ghent-altarpiece?CMP=share_btn_tw. (geraadpleegd op 28 januari 2020).
3. Verberckmoes 2020.
4. Zie Lieke Smits, 'Middeleeuwse toestanden, donkere verlichting en de rol van de historicus,' *Over de Muur*, 4 September 2019. <https://overdemuur.org/middeleeuwse-toestanden-donkere-verlichting-en-de-rol-van-de-historicus/>. (geraadpleegd op 28 januari 2020).
5. Umberto Eco, 'Dreaming of the Middle Ages,' *Faith in Fakes: Essays* (London: Secker and Warburg, 1986), 61-72.
6. Andrew B. R. Elliott, *Medievalism, Politics and Mass Media: Appropriating the Middle Ages in the Twenty-First Century* (Woodbridge, Suffolk: D. S. Brewer 2017), 19-24.
7. Zie Tali Aharoni, 'When High and Pop Culture (Re)Mix: An Inquiry into the Memetic Transformations of Artwork,' *New Media & Society* 21, no. 10 (October 2019): 2283-2304.

8. Elliott, 19-24.
9. Zie Yuval Katz en Limor Shifman, 'Making Sense? The Structure and Meanings of Digital Memetic Nonsense,' *Information, Communication & Society* 20, no. 6 (3 June 2017): 825-42.
10. Elliott, 23.
11. Over de sociale processen die schuilgaan achter het gebruik van memes, zie Limor Shifman, *Memes in Digital Culture*, (Cambridge, Massachusetts: The MIT Press, 2014), 17-35.
12. William Noel, 'The Medieval Manuscript and Its Digital Image. Lecture two: interfaces,' Sandars Lectures, Cambridge, 12-3-2019.
13. Het komt ook wel eens voor dat een volledig ongeschoolde persoon memes maakt met middeleeuwse afbeeldingen. Zie bijvoorbeeld het geval van het inmiddels offline gehaalde @medievalreacts, een toentertijd 19-jarige scholier met (afgaande op dit interview) geen enkele achtergrond in de mediëvistiek of kunstgeschiedenis. Joel Golby, 'The Weird, Money-Making World of Parody Twitter Accounts,' *Vice*, 6 April 2015. https://www.vice.com/en_us/article/xd7q8j/medievalreacts-and-the-weird-world-of-parody-twitter-accounts-909. (geraadpleegd op 28 januari 2020).
14. De openstelling van cultureel erfgoed heeft daarnaast ook geleid tot gevaarlijke toe-eigening van de middeleeuwen. Elliott bespreekt in de rest van zijn boek het gebruik van middeleeuwse symboliek en verhalen voor extreemrechtse doeleinden. Het is dus maar de vraag of het openstellen van erfgoed wel een positief gegeven is en dat banaal mediëvisme de extreemrechtse politiek niet te veel in de hand speelt. Elliott, 17-18.